

ადამიანის უფლებათა საცოველთაო დეკლარაციის როლი და მნიშვნელობა ეროვნულ და საერთაშორისო სამართალში

ირაკლი პაპავა

ივ. ჭავჭავაძის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მაგისტრი, საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი, ა(ა)იპ „საქართველოს დემოკრატიული განვითარების კავშირის“ იურისტი

საკვანძო სიტყვები: საყოველთაო დეკლარაცია, ადამიანის უფლებები, საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართალი

შესავალი

1948 წლის 10 დეკემბერს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის (შემდგომში – „გაერო“) გენერალურმა ასამბლეამ, საკუთარი რეზოლუციის ფორმით, საბუთო ვითარებაში მიიღო ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია (შემდგომში – „დეკლარაცია“, „საყოველთაო დეკლარაცია“). ეს უკანასკნელი – პირველი უნივერსალური საერთაშორისოსამართლებრივი აქტია, რომელშიც მსოფლიო თანამეგობრობამ შეთანხმდა, სისტემატიზაციაში მოიყვანა და გამოაცხადა ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, რომელიც ყოველ ადამიანს უნდა გააჩნდეს დედამიწის ზურგზე.

ფაქტობრივად, დეკლარაციის სახით, მისი „ტექსტის შემდგენელთა განსაკუთრებული და უჩვეულო ხედვის წყალობით შეიქმნა დოკუმენტი, რომელიც პირველად კაცობრიობის ისტორიაში შეიცავდა საყოველთაოობის პრინციპით განმტკიცებულ და ინდივიდუალურ კონტექსტში მოაზრებულ

ადამიანის უფლებებს“.¹ იგი მსოფლიოში რეკორდულად ყველაზე მეტ ენაზე თარგმნილი დოკუმენტი – 2018 წლის მონაცემებით, დეკლარაცია 500-ზე მეტ ენაზეა თარგმნილი,² რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს მის უნივერსალურობას და საყოველთაო ხელმისაწვდომობას. ამასთან, დეკლარაციაში მოცემული უფლებების მასშტაბი იმდენად ფართოა, რომ მას მინიმალური სირთულეებით შეუძლია მოიცვას ყველა კულტურა და რელიგია. ამიტომაც შემთხვევითი არაა, რომ დეკლარაციას ხშირად უწოდებენ „საეტაპო დოკუმენტს“, „თავისუფლებათა დიდ ქართიას მთელი კაცობრიობისთვის“.³ ასეთი უმაღლესი შეფასება არცერთ საერთაშორისო დოკუმენტს არ მიუღია. ცხადია, შემთხვევითი არც ის იყო, რომ თავის დროზე მისი მიღებაც თითქმის ერთსულოვნად მოხდა, წინააღმდეგი ხმის გარეშე.⁴ მისი მიღების თარიღი მთელ მსოფლიოში ყო-

ველწლიურად აღინიშნება როგორც ადამიანის უფლებათა დღე.⁵

წინამდებარე სტატია წარმოადგენს მცდელობას, შეფასდეს საყოველთაო დეკლარაციის სამართლებრივი ბუნება, ასევე დადგინდეს სახელმწიფოთა ნორმათშემოქმედებით და სამართალშეფარდებით პრაქტიკაში მისი აღიარების ხარისხი, ყოველ შემთხვევაში, იმ ზომით მაინც, რა ზომითაც შესაძლებელია საუბარი მისთვის საერთაშორისო სამართლის ჩვეულებითი ნორმების შემცველი დოკუმენტის სტატუსის მინიჭებაზე. პარალელურად, ასეთი დასკვნის შესაძლებლობისთვის სათანადო საფუძვლების გამოვლენის მიზნით, სტატიაში ასევე გაანალიზებულია გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს პრაქტიკა ამ მიმართულებით.

1. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის სამართლებრივი ძალის (სტატუსის) საკითხი

საყოველთაო დეკლარაციის მიღებიდან მალევე გაჩაღდა დისკუსია მისი სამართლებრივი სტატუსის თაობაზე და იგი დღემდე ყველაზე საკამათო და სადავო საკითხს წარმოადგენს. მეტიც, ეს საკითხი წამოიჭრა თვით დეკლარაციის პროექტის განხილვის პერიოდშიც. გაეროს გენერალური ასამბლეის თავმჯდომარემ გენერალური ასამბლეის 1948 წლის 10 დეკემბრის დასკვნით სხდომაზე, დოკუმენტის საბოლოო ტექსტის მიღების დღეს განაცხადა,

- 1 იხ. პან გი მუნი, გაეროს გენერალური მდივანი (2007 – 2016 წწ.). – ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია: 60 წლისთავი. სპეციალური გამოცემა. 1948-2008. გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია, 2008. <http://ungeorgia.ge/uploads/UDHR-60Geo.pdf> (25/03/2019).
- 2 იხ. The Universal Declaration of Human Rights. – Official website of the United Nations. <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html> (25/03/2019).
- 3 იხ. Federico Mayor, Director-General of UNESCO (1987 – 1999). – The Universal Declaration of Human Rights: A history of its creation and implementation. 1948 – 1998. UNESCO, Paris, 1998, p. 5. <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001144/114488E.pdf> (27/03/2019); Eleanor Roosevelt (public and political figure of the USA, the Chair of the United Nations Commission on Human Rights) (1946 – 1951). – The Universal Declaration of Human Rights: 45th anniversary. 1948 – 1993. UNESCO, Paris, 1994, p. 69. <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098483eb.pdf> (27/03/2019); “The Universal Declaration of Human Rights. A Magna Carta for all humanity”, Fiftieth Anniversary Universal Declaration of Human Rights. United Nations. 1998.
- 4 ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია მიიღეს გაეროს გენერალური ასამბლეის 183-ე პლენარულ სხდომაზე 1948 წლის 10 დეკემბერს, ხმათა აბსოლუტური უმრავლესობით: კენჭისყრაში მონაწილე 56 სახელმწიფოდან 48 მომხრე იყო, ხოლო 8 წევრმა ქვეყანამ კი თავი შეიკავა (წინააღმდეგი არავინ ყოფილა). ის სახელმწიფოები, რომლებმაც კენჭისყრისას თავი შეიკავეს, იყვნენ: ბელორუსის სსრ, ჩეხოსლოვაკია, პოლონეთი, საუდის არაბეთი, უკრაინის სსრ, სამხრეთ აფრიკის კავშირი, სსრკ და იუგოსლავია.

- 5 ადამიანის უფლებათა დღე (Human Rights Day) ყოველწლიურად 1950 წლიდან აღინიშნება, გაეროს გენერალური ასამბლეის #423 (V) რეზოლუციის შესაბამისად, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციისადმი, როგორც ყველა ადამიანისა და ხალხისთვის საერთო იდეალისადმი, „მთელი მსოფლიოს ხალხთა“ ყურადღების მიპყრობის მიზნით. იხ.: The Universal Declaration of Human Rights turns 70: Let's stand up for equality, justice and human dignity. – Official website of the United Nations. <http://www.un.org/en/events/humanrightsday/> (20/09/2018); Мустафаева Н. И., 2018. К 70-летию Всеобщей декларации прав человека. Московский журнал международного права, 1, с. 39.

რომ დეკლარაცია – მხოლოდ პირველი ეტაპია, ვინაიდან, იგი არ წარმოადგენს კონვენციას, რომელიც სხვადასხვა სახელმწიფოებს აკისრებს ვალდებულებას, განახორციელონ და დაიცვან ადამიანის ძირითადი უფლებები; მასში არ არსებობს დებულებები მისი პრინციპების პრაქტიკაში რეალიზაციის თაობაზე, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი მნიშვნელოვან წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს დიდი ევოლუციის პროცესში.⁶

საგულისხმოა, რომ იმ პერიოდში დემოკრატიული უფლებები და თავისუფლებები არ წარმოადგენდა მთელი მსოფლიოს მონაპოვარს. ამიტომაც საყოველთაო დეკლარაცია, რომელიც დემოკრატიულ პრინციპებსა და ნორმებს შეიცავდა, გაეროს გენერალური ასამბლეის რეზოლუციის ფორმით მიღებული სარეკომენდაციო ხასიათის დოკუმენტი იყო და მსოფლიოს ყველა სახელმწიფოს სთავაზობდა ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა კატალოგს, ამ სფეროში ეროვნული კანონმდებლობის განვითარების სტანდარტის სახით, „ისეთ ამოცანად, რომლის შესრულებას უნდა ელტვოდეს ყველა ხალხი და სახელმწიფო, რათა ყოველი ადამიანი და ყოველი ორგანო, ნიადაგ გაითვალისწინებს რა ამ დეკლარაციას, მისიწრაფოდეს, სწავლა-განათლების მეშვეობით, ხელი შეუწყოს ამ უფლებათა და თავისუფლებათა პატივისცემას და მათი საყოველთაო და ეფექტიანი აღიარება-განხორციელების უზრუნველყოფას ეროვნული თუ საერთაშორისო პროგრესული ღონისძიებებით როგორც ორგანიზაციის წევრ სახელმწიფოთა ხალხებში, ასევე ამ სახელმწიფოების იურისდიქციისადმი დაქვემდებარებულ ტერიტორიათა ხალხებში“ (იხ. დეკლარაციის პრეამბულა).⁷ ოფიციალურად გაცხადებუ-

ლი ეს ამოცანა, ისევე, როგორც მის მისაღწევად აუცილებელი პირობები, დღესაც, დეკლარაციის მიღებიდან 70 წლის შემდეგაც კი, არ კარგავს თავის აქტუალურობას.

არსებობს მოსაზრება, რომ ზოგადსაგა-ლდებულო ხასიათი საყოველთაო დეკლარაციამ 1960 წელს შეიძინა „კოლონიური ქვეყნებისა და ხალხებისთვის დამოუკიდებლობის მინიჭების შესახებ“ დეკლარაციის მიღებით.⁸ ცხადია, ერთხმად მიღებული გაეროს გენერალური ასამბლეის ეს რეზოლუცია (რომელიც, სულ მცირე, მის ხელშემკვრელ მხარეთა ოფიციალური პოზიციის გაცხადებას შეიცავს) ნორმა-დამდგენ საერთაშორისო დოკუმენტს წარმოადგენს. ხსენებული დეკლარაციის მე-7 პუნქტში ხაზგასმულია, რომ „ყველა სახელმწიფო ვალდებულია, მკაცრად და კეთილსინდისიერად დაიცვას გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციისა და წინამდებარე დეკლარაციის დებულებები...“⁹ როგორც ჩანს, მსგავსი თვალსაზრისი დეკლარაციის სამართლებრივ ბუნებასთან მიმართებაში არ არის საფუძველს მოკლებული.

ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტი, რომ პრინციპები, რომლებიც საერთაშორისო თანამეგობრობის მიერ თავიდან „მხოლოდ“ როგორც მიზნები და მისწრაფებები ისე განიხილება, შესაძლებელია, დროთა განმავლობაში სავალდებულო ძალის მქონე ნორმებად განვითარდეს, თუკი მათ საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნორმებად მიიღებენ (გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს სტატუტის 38-ე მუხლში მოცემული საერთაშორისო ჩვეულების განსაზღვრება, სავალდებულო კომპონენტის სახით, ითვალისწინებს „სამართლებრივ ნორმად აღიარებული საყოველთაო

6 Continuation of the discussion on the draft universal declaration of human rights: report of the Third Committee (A/777): 934. The United Nations. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/PV.183 (29/03/2019).

7 ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის სრული ტექსტის ქართული რედაქცია იხ. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/geo.pdf (08/04/2019).

8 იხ. Зыбайло А., 2008. К вопросу о правовом статусе Всеобщей декларации прав человека и ее влиянии на правотворческий и правоприменительный процессы. Белорусский Журнал международного права и международных отношений, 4, с. 4.

9 იხ. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. General Assembly Resolution 1514 (XV). [https://undocs.org/en/A/RES/1514\(XV\)](https://undocs.org/en/A/RES/1514(XV)) (21/03/2019).

პრაქტიკის დადასტურებას“).¹⁰ საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნორმის არსებობის დასადასტურებლად, თავის მხრივ, უნდა დამტკიცდეს ნათლად გამოვლენილი სახელმწიფოებრივი პრაქტიკის არსებობა და დადგინდეს, რომ სახელმწიფოები ამ პრაქტიკას სავალდებულოდ, ე.ი. სავალდებულო ძალის მქონედ მიიჩნევენ.¹¹ ამასთან, სახელმწიფოთა „შესაბამისი ქმედებები არა მარტო უნდა ასახავდეს დადგენილ პრაქტიკას, არამედ უნდა იყოს კიდევ ასეთი ან ისეთნაირად უნდა სრულდებოდეს, შესაძლებელი უნდა იყოს დაბეჭდვით დადასტურება, რომ მოცემული პრაქტიკა აუცილებლად სამართლის იმ მოქმედი ნორმის ძალით ხორციელდება, რომელიც ამას ითვალისწინებს“.¹²

საყოველთაო დეკლარაციის სტატუსის განსაზღვრის საკითხს თავის რიგ გადაწყვეტილებებსა და საკონსულტაციო დასკვნებში შეეხო (უკიდურეს შემთხვევაში – არაპირდაპირი სახით მაინც) გაეროს საერთაშორისო სასამართლოც. კერძოდ, ამ გადაწყვეტილებებსა და საკონსულტაციო დასკვნებში ვხვდებით დებულებებს იმ ვალდებულებათა შესახებ, რომლებიც სახელმწიფოებს საერთაშორისო ჩვეულებითი ნორმებით ეკისრებათ. პრინციპი, რომლის თანახმადაც, საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნორმებს შეუძლიათ ქვეყნებს იურიდიული ვალდებულებები დააკისრონ ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში, განისაზღვრა გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს მიერ განხილულ ერთ-ერთ პირველივე საქმეში. „გენოციდის დანაშაულის თავიდან აცილებისა და დასჯის შესახებ“ 1948 წლის კონვენციისა-

დმი დათქმების საკითხის განხილვისას სასამართლომ აღნიშნა, რომ „პრინციპები, რომლებიც საფუძვლად უდევს კონვენციას, წარმოადგენს პრინციპებს, რომლებიც ყოველგვარი სახელშეკრულებით ვალდებულებების გარეშე ცივილიზებული ერების მიერ აღიარებულია როგორც სახელმწიფოთათვის სავალდებულო ძალის მქონე“.¹³ ფაქტობრივად, გამოდის, რომ საერთაშორისო სასამართლო, აღიარებს რა კონვენციის პრინციპების სავალდებულო იურიდიულ ძალას ქვეყნებისთვის, მათ, პრაქტიკულად, ართმევს ხსენებულ საერთაშორისო ხელშეკრულებაში თავიანთი არმონაწილეობის ფაქტზე აპელირების შესაძლებლობას.

1971 წელს გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს მიერ ნამიბიაში (სამხრეთ-დასავლეთი აფრიკა) სამხრეთ აფრიკის ყოფნის საკითხის განხილვისას სასამართლოს თავმჯდომარის მოადგილე ამუნი (Ammoun) სწორედ საყოველთაო დეკლარაციას დაეყრდნო თავის დასკვნებში იმის შესახებ, რომ თანასწორობის უფლება ჩვეულებითი სამართლის სავალდებულო ნორმას წარმოადგენს: „1971 წლის საკონსულტაციო დასკვნაში გათვალისწინებული იყო სასამართლოს გათვითცნობიერებულობა ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში [...] მიუხედავად იმისა, რომ საყოველთაო დეკლარაციის ნორმებს არ გააჩნიათ ის სავალდებულო ძალა, რაც საერთაშორისო ხელშეკრულებიდან გამომდინარეობს [...], მათ შეუძლიათ, დაავალდებულონ სახელმწიფოები ჩვეულებების საფუძველზე, სასამართლოს სტატუსის 38-ე მუხლის 1 („ბ“) პუნქტის არსის შესაბამისად [...], ვინაიდან ისინი ჩვეულებითი სამართლის კოდიფიკაციას წარმოადგენენ [...] ან იმიტომ, რომ მათ სამართლის ნორმის სახით მიღებული ჩვეულებების ძალა შეიძინეს საერთო პრაქტიკის გზით“.¹⁴

10 გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს სტატუსის სრული ტექსტის ქართულენოვანი რედაქცია იხ. URL: <http://ungeorgia.ge/uploads/UNCharter.pdf> (29/03/2019).

11 იხ. Hannum H., 1995/96. The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law. Georgia Journal of International and Comparative Law, Vol. 25:287, p. 319. <https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1396&context=gjicl> (30/03/2019).

12 იხ. North Sea Continental Shelf Cases (FRG/Denmark; FRG/Netherlands), 1969 I.C.J. 3, 44 (Judgment of Feb. 20).

13 იხ. Reservations to the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide. Advisory Opinion of the International Court of Justice. May 28, 1951. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/12/4285.pdf> (29/03/2019).

14 იხ. Legal Consequences for States of the Continued

გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს მიერ მოსამართლე ამუნის მიდგომის მიღება დადასტურდა ათწლეულის შემდეგ ე.წ. „მძევლების“ საქმეზე. თავის გადაწყვეტილებაში სასამართლომ დაადგინა, რომ: „ხალხისთვის უკანონოდ თავისუფლების აღკვეთა და აღკვეთის პირობებში მათ მიმართ ფიზიკური შევიწროვების გამოყენება, თავისთავად, აშკარა შეუსაბამობაშია გაეროს წესდების პრინციპებთან, აგრეთვე ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში გადმოცემულ ძირითად პრინციპებთან“.¹⁵

დეკლარაციის ამგვარ გაგებას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე სამართლებრივი რეალობისთვის, რომელიც იმით ხასიათდება, რომ ზოგიერთი ქვეყანა არ წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა ძირითადი საერთაშორისო ხელშეკრულებების მონაწილეს (მაგალითად, კუბა, ჩინეთი, ინდონეზია, პაკისტანი, საუდის არაბეთი და სხვ. არ არიან არც სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა და არც ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა შესახებ საერთაშორისო პაქტების მონაწილეები). აღნიშნულის გათვალისწინებით, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის დებულებები მათთვის უნდა მოქმედებდეს როგორც საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის სავალდებულო ნორმები, რომლებიც სახელმწიფოთა საერთაშორისო პრაქტიკის შედეგად ყალიბდება და თანდათან ხდება მათი სამართლებრივ ნორმებად აღიარება. შესაბამისად, ისინი ვალდებულნი არიან იხელმძღვანელონ ადამიანის უფლებათა

საყოველთაო დეკლარაციის დებულებებით.¹⁶

ამავე კონტექსტში უნდა მოვიხილოთ ამერიკის შეერთებული შტატების, რომელსაც „ბოლო დრომდე არ მოუხდენია ადამიანის უფლებათა სფეროში მოქმედი საერთაშორისო ხელშეკრულებების უმრავლესობის რატიფიკაცია“; ფაქტობრივად, ამით მან შექმნა პირობები საიმისოდ, რომ ამერიკელი „მოსარჩელები, რომლებიც სასამართლო ან ადმინისტრაციულ გადაწყვეტილებებს ასაჩივრებენ, სამართლებრივი მოთხოვნის ძირითად წყაროდ, კონსტიტუციასთან ერთად, საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნორმებს იყენებენ“. შედეგად მივიღეთ, რომ „აშშ-ის სასამართლოებში საყოველთაო დეკლარაციას უფრო ხშირად ეყრდნობოდნენ, ვიდრე ნებისმიერი სხვა ქვეყნის სასამართლოებში“.¹⁷

გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს ცალკეული მოსამართლეები სხვა შემთხვევებშიც ახდენდნენ საყოველთაო დეკლარაციაზე დაყრდნობას, ამასთან, მათი მხრიდან ეს დაყრდნობა ყოველთვის კეთდებოდა ამა თუ იმ ძირითადი უფლებისათვის პრინციპის დარღვევის შესახებ თავიანთი დასკვნების მხარდასაჭერად (დასასაბუთებლად).¹⁸

საინტერესოა ეროვნული სასამართლოების პრაქტიკაც, რომლებიც დეკლარაციის დებულებებს იყენებენ შიდასახელმწიფოებრივ კანონმდებლობაში განმტკიცებული უფლებებისა და თავისუფლებების ინტერპრეტაციისა და მათი დარღვევის დადგენის მიზნით.

როგორც პროფესორი ჰერსტ ჰანუმი (Hurst Hannum) აღნიშნავს, საყოველთაო დეკლარაცია ეროვნულ სასამართლოებში შეიძლება სხვადასხვაგვარად გამოიყენებოდეს. იმ სისტემის პირობებში, სადაც საერთაშორისო სამართლის ნორმებს პირდაპირ იყენებენ (მაგალითად,

Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Separate Opinion of Vice-President Ammoun. – I.C.J. Reports 1971, p. 16, 76. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf>; <https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-02-EN.pdf> (29/03/2019).

15 ობ. Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran). Judgment of 24 May 1980. – I.C.J. Reports 1980, p. 3, 42. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf> (09/04/2019).

16 ობ. Права человека. Под ред. Лукашева Е. А., 2000. Норма, Москва. с. 472.

17 ობ. Hannum, supra სქოლიო 11, გვ. 304.

18 ობ. Зыбайло, supra სქოლიო 8, გვ. 5.

ავსტრიაში ან ტანზანიაში), დეკლარაცია შეიძლება მოქმედებდეს როგორც სამართლებრივი ნორმა, რომელიც პირდაპირ ავალდებულებს სასამართლოს, მიიღოს ესა თუ ის გადაწყვეტილება, თუკი მხოლოდ დადგინდება, რომ იგი საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის წყაროს ან გამოხატულებას წარმოადგენს. დეკლარაცია შეიძლება გამოიყენონ ასევე სახელმძღვანელო ან შიდასახელმწიფოებრივი სამართლის ინტერპრეტაციის, ან კიდევ ქმედებათა და გადაწყვეტილებათა გასაჩივრების დროს, როგორც ეს, მაგალითად, ბელგიაში, ჰოლანდიაში, ინდოეთში, შრი-ლანკასა და აშშ-ში ხდება. მასში შეიძლება ჩანდეს მთავრობის პოლიტიკის ორიენტირის, რომელსაც სასამართლო ანგარიშს უნდა (ან შეიძლება) უწევდეს: მაგალითად, ბევრ ქვეყანაში სასამართლოები ვალდებული არიან (ყველგან, სადაც ეს შესაძლებელია), ისეთნაირად განმარტონ შიდა საკანონმდებლო აქტები, რომ ისინი არ ეწინააღმდეგებოდნენ საერთაშორისო ვალდებულებებს ან საგარეო პოლიტიკის პრინციპებს. და ბოლოს, სასამართლოებს, რა თქმა უნდა, შეუძლიათ პირდაპირ ან დუმილით უარყონ დეკლარაციის გამოყენება შიდა სამართალში; ასეთ შემთხვევებში ისინი ხშირად ეყრდნობიან დეკლარაციის წმინდა პოლიტიკურ ხასიათს, იმას, რომ მას არ გააჩნია აღმასრულებელი ძალა, ან კიდევ ეროვნული კანონმდებლობის უზენაესობას.¹⁹

მიუხედავად იმისა, რომ უმეტეს შემთხვევაში სასამართლოები ამჯობინებენ, გვერდი აუარონ დეკლარაციის იურიდიული სტატუსის საკითხს, ასევე საკითხს იმის შესახებ, თუ რა სტატუსით ხდება მათ მიერ დეკლარაციის გამოყენება, დეკლარაციის დებულებებმა მაინც ფართო ასახვა ჰპოვეს სასამართლო პრაქტიკაში, რომელიც

მათ, ზოგადად, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს. ამ კუთხით, საინტერესოა ქალაქ ტარანტოს (იტალია) სასამართლოს 1954 წლის გადაწყვეტილება „ტოვტის“ საქმეზე. მასში, კერძოდ, აღნიშნულია: „არ გააჩნია რა სასამართლის ნორმათა სავალდებულო ძალა, დეკლარაციის დებულებები, მიუხედავად ამისა, წარმოადგენს უმაღლესი მორალური ღირებულების სახელმძღვანელო პრინციპებს“²⁰ სასამართლომ აღნიშნა, რომ დეკლარაციას არ გააჩნია კონკრეტულად „სამართლის ნორმათა სავალდებულო ძალა“ და არა სავალდებულო ძალა, ზოგადად.

სასამართლოს მიერ გენერალური ასამბლეის რეზოლუციის დებულებების გამოყენების დასაბუთების კიდევ ერთ გზას მათ მიმართ საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული ნორმების, ან „ცივილიზებული ერების მიერ აღიარებული სამართლის ზოგადი პრინციპების“ სტატუსის აღიარება წარმოადგენს. ასე, მაგალითად, იტალიის კონსტიტუციის მე-10 მუხლის თანახმად, მისი მართლწესრიგი შეესაბამება საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებს.²¹ ადამიანის უფლებათა სფეროში იტალიური სასამართლოები მხარს უჭერენ ამ ნორმის ფართო გაგებას, აღიარებენ რა, რომ საყოველთაოდ დეკლარაცია „იტალიის შიდა სამართლის თვალსაზრისით უფრო მეტია, ვიდრე განზრახვათა უბრალო დეკლარაცია. პირიქით, იგი განსაზღვრავს ზოგად სამართლებრივ პრინციპს, რომელიც ჩვენი სამართლის ნაწილად უნდა ჩაითვალოს...“²² რომის სასამართლომ თავის 1958 წლის 2 ივნისის გადაწყვეტილებაში საყოველთაოდ დეკლარაციის დებულებები „საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებად“ განსაზღვრა, რომლებიც გამოიყენებას იტალიის კონსტიტუციის მე-10

19 იხ. Hannum H., 1998. The UDHR in National and International Law. *Health and Human Rights Journal*, Volume 3, Issue 2, p. 150. Special Focus: The Universal Declaration of Human Rights. <https://www.hhrjournal.org/archives/volume-3-issue-2/>; <https://cdn2.sph.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/125/2014/04/16-Hannum.pdf> (29/03/2019).

20 იხ. Лукашук И. И., 1993. *Международное право в судах государств*. Издательство «Россия – Нева», Санкт-Петербург. с. 187.

21 იხ. Constitution of the Italian Republic. – Official website of the Senate of the Republic of Italy. https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf (13/04/2019).

22 იხ. Зыбайло, supra სქოლიო 8, გვ. 7.

მუხლის შესაბამისად ექვემდებარებიან.²³ ანალოგიური მიდგომა დამახასიათებელია სხვა ქვეყნების სასამართლოებისთვისაც.

1990 წელს ტანზანიის უმაღლესმა სასამართლომ, არაკონსტიტუციურად ცნო რა ტანზანიის ჩვეულებითი სამართლის ნორმა, როგორც ქალთა მიმართ დისკრიმინაციის შემცველი, მიუთითა საყოველთაო დეკლარაციის მე-7 მუხლზე, რომელიც, სასამართლოს აზრით, „ჩვენი კონსტიტუციის ნაწილს წარმოადგენს“. ჩილეში მიიჩნევენ, რომ საყოველთაო დეკლარაციას, „როგორც საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის დეკლარაციას, კანონიერი ძალა გააჩნია ჩილეს მართლწესრიგის ფარგლებში იმ საფუძვლით, რომ იგი ავტომატურადაა ინკორპორირებული ამ მართლწესრიგში“. მას არაერთ შემთხვევაში დაეყრდნენ ჩილელი მოსამართლეები.²⁴

1993 წელს აშშ-ის სააპელაციო სასამართლომ წამებაში მონაწილეობის გამო ეთიოპიის მოქალაქის ბრალდების საქმეზე პირდაპირ დაადასტურა, რომ „ამერიკის შეერთებული შტატების კანონმდებლობა [...] მოიცავს საერთაშორისო ჩვეულებით სამართალს როგორც აშშ-ის საერთო სამართლის შემადგენელ ნაწილს“ და რომ „ხანგრძლივ თვითნებურ დაკავებაში, წამებაში, სასტიკ, არაადამიანურ და ღირსების შემლახავ მოპყრობაში გამოხატული ქმედება [...] წარმოადგენს „ერების სამართლის ნორმათა“ დარღვევას“.²⁵

და მაინც, ძირითადად, სასამართლოები ამტობინებენ, გვერდი აუარონ დეკლარაციის დებულებათა უშუალო გამოყენებას. მას ეყრდნობიან როგორც ამა თუ იმ ნორმის არსებობის მტკიცებულებას, ასევე იმ გადაწყვეტილებების დასასაბუთებლად, რომლებიც ეროვნული კონსტიტუციით თუ კანონებით გარანტირებულ კონკრეტულ უფლებას ადასტურებენ.

თუმცა მიუხედავად ამ ყველაფრისა, ერთი რამ ფაქტია: 70 წლის წინ მიღებულმა ადამიანის უფლებათა საყოველთაო

დეკლარაციამ დროთა განმავლობაში გარკვეული იურიდიული ტრანსფორმაცია განიცადა. ეს ცვლილებები დაკავშირებული იყო საერთაშორისო ხელშეკრულებების დადების პროცესში მისი დებულებების შემდგომ განვითარებასა და დაზუსტებასთან, რამაც, თავის მხრივ, გავლენა მოახდინა როგორც საერთაშორისო, ისე შიდასახელმწიფოებრივ პრაქტიკაზე. შესაბამისად, დეკლარაციის საყოველთაო აღიარებამ ხელი შეუწყო მისი სტატუსის ფუნდამენტურ ცვლილებას: გაეროს გენერალური ასამბლეის რეზოლუციის (სარეკომენდაციო ხასიათის აქტის) სახით მიღებული დეკლარაცია სახელმწიფოთა უმრავლესობის მიერ დღეისათვის განიხილება როგორც იურიდიულად სავალდებულო საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნორმების შემცველი დოკუმენტი.²⁶ ყოველ შემთხვევაში, თითქმის არცერთ სახელმწიფოს პირდაპირი ფორმით არ უარუყვია მასში გამოცხადებული პრინციპები; ამ ფონზე, შეიძლება ითქვას, რომ იგი, სულ მინიმუმ, საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის მნიშვნელოვან მტკიცებულებას წარმოადგენს. სხვა თუ არაფერი, მიღების მომენტიდან „დეკლარაცია იმდენად ბევრჯერ გამოიყენეს როგორც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთაც, რომ ამჟამად [...] დეკლარაცია, მისი ავტორების თავდაპირველი განზრახვისგან დამოუკიდებლად, ერების ჩვეულებითი სამართლის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს და ამიტომ ყველა სახელმწიფოსთვის სავალდებულოა“.²⁷ მეტიც, დღევანდელ ეტაპზე, ალბათ, ძალიან ცოტა ვინმე თუ გამოიღებს თავს იმის უარყოფაზე, რომ დეკლარაციის ბევრი დებულება, ფაქტობრივად, საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნორმებს ასახავს.²⁸

26 იხ. Лукашева, supra სქოლიო 16, გვ. 472.
27 იხ. Humphrey J. P., 1976. The International Bill of Rights: Scope and Implementation. William & Mary Law Review, Volume 17:527, Issue 3, p. 529. <http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol17/iss3/6> (04/04/2019).
28 დეკლარაციის ცალკეული მუხლებით გათვალისწინებული უფლებების ჩვეულებითი სამართლის შემადგენელ ნაწილად მიჩნევის დასაბუთების შესახებ

23 იხ. Лукашук, supra სქოლიო 20, გვ. 186.
24 იხ. Hannum, supra სქოლიო 11, გვ. 297.
25 იხ. იქვე, გვ. 305-306.

2. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მნიშვნელობა

დეკლარაციის უდიდეს როლს და მნიშვნელობას განსაკუთრებით უსვამს ხაზს ის გარემოება, რომ მისი მიღების მომენტიდან ადამიანის უფლებებმა მსოფლიო საზოგადოებრიობის მხრიდან მანამდე უპრეცედენტო ყურადღება და მხარდაჭერა მოიპოვა. შესაბამისად, დეკლარაციის მიღების შემდეგ, ძალზე აქტიურად წარმართა მისი აღიარების პროცესი როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნულ დონეზე; მას მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ადამიანის უფლებათა სფეროში შემდგომი უნივერსალური და რეგიონული საერთაშორისო ხელშეკრულებების, აგრეთვე გაეროს წევრი სახელმწიფოების ეროვნული კანონმდებლობის მიღების საქმეში.

საერთაშორისო დონეზე დეკლარაცია იქცა ერთგვარ ამოსავალ წერტილად, გაეროს ფარგლებში ადამიანის უფლებათა საკითხებზე მიღებული უნივერსალური საერთაშორისო აქტების მთელი სისტემის (200-მდე დოკუმენტის) ბირთვად, ასევე სამართლებრივ ორიენტირად (სტანდარტად) მრავალი რეგიონული და ორმხრივი საერთაშორისო ხელშეკრულებისთვის, რომლებიც, მთლიანობაში, პრინციპებისა და ნორმების ფართო სისტემას ქმნიან და, თავის მხრივ, ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა სახეებს და შინაარსს, ხშირად კი მათი რეალიზაციის წესსა და დაცვის მექანიზმსაც განსაზღვრავენ. მას ეყრდნობიან როგორც უნივერსალური საერთაშორისო კონვენციები (საერთაშორისო პაქტები სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების, ასევე ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ და სხვ.), ისე რეგიონული ხელშეკრულებებიც (ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის 1950 წლის ევროპული კონვენცია, 1969 წლის ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია, 1981 წლის ადამი-

ანისა და ხალხთა უფლებების აფრიკული ქარტია).²⁹

დეკლარაციის მნიშვნელობა ხაზგასმითაა აღნიშნული საერთაშორისო შეხვედრებისა და კონფერენციების არაერთ მნიშვნელოვან შემაჯამებელ დოკუმენტსა და დასკვნით აქტში, რომელთა შორის განსაკუთრებით უნდა გამოიყოს ეუთოს 1975 წლის ჰელსინკის დასკვნითი აქტი; ეს უკანასკნელი ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა პატივისცემის პრინციპს საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთ უმთავრეს, იმპერატიულ (jus cogens) პრინციპად აღიარებს და ადასტურებს, რომ „ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა სფეროში მონაწილე სახელმწიფოები იმოქმედებენ გაეროს წესდების და ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიზნებისა და პრინციპების შესაბამისად“.³⁰ გაეროს წესდებისა და საყოველთაო დეკლარაციის მიზნებისა და პრინციპებისადმი ერთგულება გამოხატულია ასევე ადამიანის უფლებათა შესახებ ვენის 1993 წლის მსოფლიო კონფერენციის დეკლარაციასა და სამოქმედო პროგრამაში, სადაც ხაზგასმულია, რომ „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, რომელიც ყველა ხალხის და ყველა ერის მიღწევის საერთო სტანდარტს წარმოადგენს, არის შთაგონების წყარო და საფუძველი გაერთიანებული ერების ორგანიზაციისთვის ადამიანის უფლებათა არსებულ საერთაშორისო ინსტრუმენტებში დაფიქსირებული სტანდარტების დადგენის საქმეში შემდგომი პროგრესის მიღწევის გზაზე...“ (პრეამბულა).³¹

კანონზომიერი იყო საპირისპირო პროცესიც – საყოველთაო დეკლარაციის დებულებების გავლენა ეროვნული კანონმდებლობის განვითარებაზე. დეკლარაცია

29 იხ. Зыбайло, supra სქოლიო 8, გვ. 5.

30 იხ. Helsinki Final Act. Organization for Security and Co-operation in Europe. August 1, 1975. P. 7. <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> (28.03.2019).

31 იხ. Vienna Declaration and Programme of Action. The World Conference on Human Rights in Vienna. June 25, 1993. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx> (28/03/2019).

დაწვრილებით იხ. Hannum, supra სქოლიო 11, გვ. 340-351.

დღეისათვის სამართლის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს – იგი პირდაპირ თუ არაპირდაპირ სანიმუშო მოდელად იქცა მრავალი ქვეყნის კონსტიტუციისთვის, ასევე ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში მოქმედი ეროვნული კანონებისა და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტებისთვის. სხვადასხვა ქვეყნის შიდა კანონმდებლობაში დეკლარაციამ ასახვა ჰპოვა: (1) მის დებულებებზე პირდაპირ მითითებასა თუ კონსტიტუციათა ტექსტში მათ უშუალო ჩართვაში; (2) ეროვნულ კანონმდებლობაში მისი ძირითადი მუხლების ასახვაში; (3) სასამართლოთა მიერ ეროვნული კანონმდებლობისა და საერთაშორისო სამართლის შესაბამისი ნორმების ახსნა-განმარტებისას მის დებულებებზე ფაქტიურ დაყრდნობაში.³²

საგულისხმოა, რომ „1948 წლის შემდეგ მიღებული არანაკლებ 90 ეროვნული კონსტიტუცია შეიცავს იმ ფუნდამენტური უფლებების ნუსხას, რომლებიც ან გადმოღებულია დეკლარაციის დებულებებიდან, ან შევიდნენ მათში დეკლარაციის ზეგავლენით“.³³ ამ კონტექსტში, განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს პორტუგალიის, რუმინეთის, ესპანეთის, მოლდოვის კონსტიტუციები, რომლებიც თავიანთი სახელმწიფოს სასამართლოებისგან პირდაპირ მოითხოვს, იმგვარად განმარტონ კონსტიტუციური ნორმები, რომ ისინი არ ეწინააღმდეგებოდეს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციას.³⁴

მეტიც, ზოგიერთ ქვეყანაში (ავსტრია) დეკლარაციის დებულებებს პირდაპირი იურიდიული ძალა გააჩნიათ და მოქმედებენ როგორც სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც შეიძლება გამოიყენონ ეროვნულმა სასამართლოებმა (იტალია, ბელგია, აშშ). მიუხედავად იმისა, რომ სავალდებულო იურიდიული ძალა არ აქვს, დეკლარაციის დე-

ბულებებს, როგორც სტანდარტს ადამიანის უფლებათა სფეროში, შეუძლია გავლენა მოახდინოს ეროვნული სასამართლოების მიერ შიდა კანონმდებლობის ნორმათა ინტერპრეტაციაზე (ავსტრალია, ინდოეთი, კანადა, საფრანგეთი), აგრეთვე მათ შეიძლება შეიცავდეს საკონსტიტუციო სასამართლოების დადგენილებები მიღებულ გადაწყვეტილებათა დასასაბუთებლად (აზერბაიჯანი, ბელორუსი, რუსეთი).³⁵ ამგვარ მითითებებს საყოველთაო დეკლარაციაზე ვხვდებით საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს რიგ დადგენილებებშიც.³⁶

ცალკეულმა ქვეყნებმა განაცხადეს, რომ დეკლარაციას ჩვეულებითი სამართლის ნორმის სავალდებულო ძალა გააჩნია. ასე, მაგალითად, გაეროში შვედეთის მუდმივი წარმომადგენლის მიერ ხუთი ჩრდილოური ქვეყნის – დანიის, ფინეთის, ისლანდიის, ნორვეგიისა და შვედეთის – სახელით გაკეთებულ განცხადებაში ხაზგასმულია, რომ „დეკლარაცია საყოველთაოდაა აღიარებული ზოგადი საერთაშორისო სამართლის შემადგენელ ნაწილად. ამიტომ დეკლარაციის პრინციპების განხორციელება გაეროს ყველა წევრი სახელმწიფოს ვალდებულებაა“.³⁷ ლათინური ამერიკის ქვეყნების გარკვეული ნაწილი (ურუგვაი, მექსიკა, ჩილე) მის ნორმებს ასევე აღიარებენ საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნორმებად.³⁸

მოკლედ, ასეა თუ ისე, საყოველთაო დეკლარაცია თანამედროვე პირობებშიც ადამიანის უფლებათა გლობალური სტანდარტების უმთავრეს წყაროდ რჩება. ამასთან, თავის დროზე სწორედ მან ჩაუ-

32 იხ. Hannum, supra სქოლიო 21, გვ. 145.
 33 იხ. Yagawick W., 1992. Hong Kong and the International Politic of Human Rights. Human rights in Hong Kong. Hong Kong. p. 160.
 34 იხ. პორტუგალიის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხ. 16(2); რუმინეთის კონსტიტუცია, მუხ. 20(1); ესპანეთის კონსტიტუცია, მუხ. 10(2); მოლდოვის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, მუხ. 4(1).

35 იხ. Мустафаева, supra სქოლიო 5, გვ. 39-40.
 36 იხ. მაგალითად, საქმე: „ლალო სანიკიძე და კობა დავითაშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, (1/7/20), 15 იანვარი, 1997 წელი, „ადამიანი და კონსტიტუცია“, 1997 წ., N1, გვ. 99; საქმე: „საქართველოს პარლამენტის წევრების, საპარლამენტო ფრაქციათა კოალიცია „ერთიანი საქართველოს“ წევრების კონსტიტუციური სარჩელი საქართველოს პრეზიდენტის და საქართველოს განათლების სამინისტროს წინააღმდეგ“, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, მეორე კოლეგია, განმსწვრივე სხდომის განჩინება, N2/35/1, „ადამიანი და კონსტიტუცია“, 1998 წ., გვ. 67-68 და სხვ.
 37 იხ. Hannum, supra სქოლიო 11, გვ. 327.
 38 იხ. იქვე, გვ. 327.

ყარა საძირკველი ადამიანის უფლებათა სფეროში სტანდარტიზაციის პროცესის დაწყებას, შექმნა რა წინაპირობები სხვადასხვა პოლიტიკური სისტემების მქონე სახელმწიფოებში ადამიანის უფლებათა ერთგვაროვანი გაგებისთვის. შესაბამისად, მოგვიანებით, როცა დღის წესრიგში დადგა ადამიანის უფლებათა ჩამონათვალის დაზუსტებისა და დამატების საჭიროების საკითხი, დეკლარაციის დებულებები დაკონკრეტდა და გაფართოვდა მრავალრიცხოვან ხელშეკრულებებში. გაეროს ეგიდით მიღებულ ყველაზე უფრო ფართო, იურიდიულად სავალდებულო ხელშეკრულებებს ადამიანის უფლებათა შესახებ წარმოადგენს 1966 წლის ორი საერთაშორისო პაქტი: ერთი – ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ და მეორე – სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ.³⁹ ეს უკანასკნელი დამატებულია ორი ფაკულტატიური ოქმით: პირველი მათგანი, ანიჭებს რა ადამიანს ინდივიდუალურ პეტიციასთან წარდგენის უფლებას, განსაზღვრავს მიმართვის პროცედურებს, ხოლო მეორე კი აწესებს სიკვდილით დასჯის აკრძალვას. აღნიშნული პაქტები (ფაკულტატიური ოქმების ჩათვლით), დეკლარაციასთან ერთად, შეადგენენ „საერთაშორისო ბილს ადამიანის უფლებათა შესახებ“. 1966 წელს მიღებულმა ამ შეთანხმებებმა (რომლებიც ძალაში 1976 წელს შევიდა) გაამდიდრეს საყოველთაო დეკლარაციის დებულებები, აქციეს რა ისინი იურიდიულად სავალდებულოდ და დააფუძნეს რა მონაწილე ქვეყნების მიერ ამ ნორმების შესრულებაზე კონტროლის ორგანოები. ფაქტობრივად, ხსენებულმა საერთაშორისო პაქტებმა, რომლებშიც შემდგომი განვითარება ჰპოვა თავის დროზე ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში გათვალისწინებული უფლებების მნიშვნელოვანმა ნაწილმა, 1976 წლიდან მოყოლებული სავალდებულო იურიდიული ძალა შეიძინეს იმ სახელმწიფოებისათვის, რომლებმაც მათი რატიფიცი-

39 ორივე ეს პაქტი მიიღეს გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1966 წლის 16 დეკემბერს, – ავტ.

რება მოახდინეს და ამით, პრაქტიკულად, განამტკიცეს, საკუთრივ, დეკლარაციის საყოველთაოდ აღიარებული მნიშვნელობა;⁴⁰ მსოფლიოში არსებული ქვეყნების დიდი უმრავლესობა ამ პაქტების მონაწილეა.⁴¹ პრინციპში, საყოველთაო დეკლარაცია, მის საფუძველზე მიღებულ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო პაქტებთან ერთად, შეიძლება განვიხილოთ როგორც ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ერთგვარი საერთაშორისო კოდექსი, რომელმაც საერთაშორისოსამართლებრივ დონეზე პირველად განამტკიცა ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა უნივერსალური სია – როგორც მსოფლიოს უმეტესი ქვეყნების მიერ აღიარებული სამართლებრივი სტანდარტები.⁴²

დღევანდელი გადასახედიდან შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ადამიანის უფლებების შესახებ საერთაშორისო ბილის (რომლის საბაზისო დოკუმენტსაც ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია წარმოადგენდა) მიღებამ რევოლუციური ხასიათის ცვლილებები შეიტანა ადამიანის სამართალსუბიექტობის საკითხში – ამიერიდან იგი ხდება არა მარტო შიდასახელმწიფოებრივი, არამედ, გარკვეულწილად, საერთაშორისო სამართლის სუბიექტიც.⁴³ საქმე ისაა, რომ გაეროს წესდების და ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ბილის წყალობით, ადამიანის უფლებები სახელმწიფოთა საშინაო პრობლემიდან საერთა-

40 იხ. Аксенов А. Б., 2018. Всеобщая декларация прав человека и проблема универсализации прав человека. Вестник экономики, права и социологии, 1 (Январь – Февраль – Март), с. 59.

41 საგულისხმოა, რომ ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მონაწილე, 2019 წლის 31 მარტის მდგომარეობით, მსოფლიოს 169 სახელმწიფოა, ხოლო სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტისა კი – 172 ქვეყანა (იხ., შესაბამისად, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&clang=_en და https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en (31/03/2019)).

42 Тиунов О. И., 2009. Всеобщая декларация прав человека в нормах международного и конституционного права. Журнал Российского Права, 2 (146), с. 135.

43 იხ. Лукашева, supra სქოლიო 16, გვ. 134, 529-530.

შორისო პრობლემად გადაიქცა.⁴⁴ თავისი უფლებების დასაცავად ინდივიდს შეუძლია გამოიყენოს იმ ქვეყნის კანონები, რომლის მოქალაქეცაა, ან/და დახმარებისთვის საერთაშორისო ორგანოებს მიმართოს. ამიტომ გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ გაეროს წესდების და საყოველთაო დეკლარაციის მიღებით დაწყებული ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთაშორისოსამართლებრივი ნორმების ფორმირების პროცესი განისაზღვრა, როგორც „ყველაზე უფრო რადიკალური მოვლენა საერთაშორისო სამართლის მთელ ისტორიაში“, ვინაიდან მათ საერთაშორისო სამართლის სუბიექტებად ასე სწრაფად აქციეს არა მარტო სახელმწიფოები, არამედ ცალკეული პირებიც.⁴⁵

აქვე აუცილებლად უნდა ითქვას მედიის მეორე მხარეზეც. მსოფლიო თანამეგობრობის მიერ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის აღიარების მიუხედავად, XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან მოყოლებული აფრო-აზიური რეგიონის ქვეყნებმა დაიწყეს საყოველთაო დეკლარაციაში განმტკიცებული ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების უნივერსალურობის პრინციპის კრიტიკა, უწოდებდნენ რა მას აბსტრაქტულს, არარეალურს, მხოლოდ ევროპული ფასეულობების ამსახველს, რომელიც არ ითვალისწინებს თითოეული ქვეყნისა თუ სახელმწიფოთა ჯგუფის ეროვნულ, რელიგიურ, ისტორიულ, გეოგრაფიულ თავისებურებებს.⁴⁶

ეს პოზიცია განსაკუთრებით მკაფიოდ გამოვლინდა ადამიანის უფლებათა მეორე მსოფლიო კონფერენციის მსვლელობის (1993 წლის 14-დან 25 ივნისის ჩათვლით) პერიოდში განვითარებადი ქვეყნების (ჩინეთის, კუბის, ინდონეზიის, სირიის, პა-

კისტანის, იემენის, სინგაპურის) წარმომადგენელთა გამოსვლებში. მათ განაცხადეს ადამიანის უფლებათა ახალი, ტრადიციული დასავლურისგან განსხვავებული კონცეფციის შესახებ, რომლის არსიც შემდეგამდე დაიყვანებოდა: (ა) ადამიანის უფლებების განმარტებისა და გამოყენებისას მთავარი ყურადღება უნდა ეთმობოდეს ცალკეული ქვეყნების რეგიონალურ სპეციფიკას; (ბ) სოციალურ-ეკონომიკურ უფლებებს უნდა მიენიჭოს პრიორიტეტი სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებთან შედარებით, „ამასთან, აქცენტი კეთდება კოლექტიური უფლებების განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე, ინდივიდუალური უფლებების საზიანოდ“; (გ) პიროვნების სტატუსის განსაზღვრა მხოლოდ სახელმწიფოს შიდა კომპეტენციას განეკუთვნება, ამიტომ სახელმწიფოს შიდა საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპი უნდა იყოს გადამწყვეტი, – ადამიანის უფლებათა უხეში დარღვევების შემთხვევაშიც კი.⁴⁷ ამ კონცეფციას ძნელია ახალი უწოდო, ვინაიდან ზემოაღნიშნული არგუმენტების უმრავლესობა დამახასიათებელი იყო საბჭოთა სახელმწიფოს პოზიციისთვის, რომელსაც იგი აქტიურად იცავდა საყოველთაო დეკლარაციის შემუშავებისას.

თუმცა ადამიანის უფლებათა ვენის კონფერენციის მონაწილე სახელმწიფოების აბსოლუტურმა უმრავლესობამ არ დაუჭირა მხარი „აზიური“ კონცეფციის მომხრეებს და კონფერენციის შემაჯამებელ დოკუმენტში – ვენის დეკლარაციასა და სამოქმედო პროგრამაში ადამიანის უფლებათა საყოველთაოობის პრინციპი დადასტურდა და გაძლიერდა. მასში ხაზგასმით აღინიშნა, რომ „ადამიანის ყველა უფლება საყოველთაო, განუყოფელი, ურთიერთდამოკიდებული და ურთიერთდაკავშირებულია. საერთაშორისო საზოგადოება ადამიანის უფლებებს გლობალურად უნდა უდგებოდეს, სამართლიან და თანაბარ საფუძველზე. მიუხედავად იმისა, რომ ეროვნული და

44 იხ. Права человека и ты. Сост. и ред. Куинн Ф., 1999. Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, Варшава, Польша. с. 18.
 45 იხ. Дженис М., Кей Р., Бредли Э., 1997. Европейское право в области прав человека: Практика и комментарии (пер. с англ.). «Права человека», Москва. с. 21.
 46 იხ. Павлова Л. В., 1998. Современная концепция прав и свобод человека и ее трактовка Всеобщей декларацией прав человека 1948 г.. Белорусский Журнал международного права и международных отношений, 5, с. 11.

47 იხ. Бахмин В. И., 1994. Вторая Всемирная конференция по правам человека. Московский журнал международного права, 1, с. 150.

რეგიონული სპეციფიკის და სხვადასხვა ისტორიული, კულტურული და რელიგიური თავისებურებების მნიშვნელობა გათვალისწინებული უნდა იყოს, სახელმწიფოები, თავიანთი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული სისტემებისგან დამოუკიდებლად, ვალდებულნი არიან, ხელი შეუწყონ და დაიცვან ადამიანის ყველა უფლება და ძირითადი თავისუფლება“.⁴⁸

დასკვნა

გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1948 წლის 10 დეკემბერს მიღებული ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია მოწოდებული იყო, ქცეულიყო საერთაშორისო სტანდარტად, „ისეთ ამოცანად, რომლის მიღწევასაც უნდა ელტვოდეს ყველა ხალხი და სახელმწიფო“. თანამედროვე ეტაპზე იგი სამართლის ერთ-ერთ უმთავრეს წყაროს წარმოადგენს, გამოდის სანიმუშო მოდელის როლში, რომელიც ფართოდ გამოიყენება მრავალი ქვეყნის მიერ ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული კონსტიტუციის ცალკეული დებულებების, სხვადასხვა საკანონმდებლო აქტისა და დოკუმენტის შემუშავებისას, მისი დებულებების ინტერპრეტაციას ახდენენ ეროვნული სასამართლოების მოსამართლეები;

დღეისათვის დეკლარაციას თითქმის ყველა მკვლევარი იურისტი ადამიანის უფლებათა უნივერსალიზაციის საფუძვლად მიიჩნევს, ვინაიდან საერთაშორისო სტანდარტები ადამიანის უფლებათა სფეროში პირველად სწორედ ამ დოკუმენტში განმტკიცდა. მართალია, მასში წარმოდგენილი უფლებების და თავისუფლებების კატალოგი შემდგომში მრავალრიცხოვან საერთაშორისო ხელშეკრულებებში მნიშვნელოვნად გაფართოვდა (ამ კუთხით, იგი არც მომავალში შეიძლება დაეცემდებაროს შეზღუდვას), მაგრამ ერთი რამ

ცხადია: 1948 წელს სახელმწიფოებმა შეძლეს ადამიანის უფლებათა სფეროში თანამშრომლობის ამოსავალ წერტილზე შეთანხმება და შესაბამისი წინაპირობების შექმნა სხვადასხვა პოლიტიკური სისტემის მქონე ქვეყნებში ადამიანის უფლებათა ერთგვაროვანი გაგებისთვის;

დეკლარაციის საყოველთაო აღიარებამ ხელი შეუწყო მისი სტატუსის ფუნდამენტურ ცვლილებას: გაეროს გენერალური ასამბლეის რეზოლუციის (სარეკომენდაციო ხასიათის აქტის) სახით მიღებული ეს დოკუმენტი, მიუხედავად მისი პოლიტიკური ხასიათისა, დროთა განმავლობაში, მთელმა საერთაშორისო საზოგადოებამ აღიარა როგორც იურიდიული, მნიშვნელოვანი და საერთაშორისოსამართლებრივი ვალდებულებების წარმომშობი დოკუმენტი. დღეს უკვე სახელმწიფოთა უმრავლესობის ეროვნული სამართალიცა და თანამედროვე საერთაშორისო სამართალიც საყოველთაო დეკლარაციას, ძირითადად, განიხილავს როგორც საერთაშორისო სამართლის ჩვეულებითი ნორმების შემცველ დოკუმენტს;

და ბოლოს, საგულისხმოა, რომ, მნიშვნელოვანწილად, სწორედ დეკლარაციას უკავშირდება ინდივიდის სამართალსუბიექტობის საკითხთან დაკავშირებით საერთაშორისო სამართალში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მომხდარი რევოლუციური ცვლილება. კერძოდ, გაეროს წესდების, საყოველთაო დეკლარაციისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთაშორისო პაქტების მიღების შედეგად, ადამიანი საერთაშორისო სამართლის სუბიექტად იქცა. მოცემულ ეტაპზე თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ამ საერთაშორისოსამართლებრივმა აქტებმა (დაადგინეს რა პიროვნების უფლებებისა და ინტერესების ზოგადსაკაცობრიო სტანდარტები), საერთო ჯამში, განსაზღვრეს ის მინიმალური ზღვარი, რომლის ქვემოთაც სახელმწიფო არ შეიძლება დავიდეს. ფაქტობრივად, ეს იმის აღიარებაა, რომ ადამიანის უფლებები არა მარტო ცალკეული ქვეყნის შიდა კომპეტენციის, არამედ მთელი კაცობრიობის საქმეს წარმოადგენს.

48 იხ. Vienna Declaration and Programme of Action. The World Conference on Human Rights in Vienna. June 25, 1993. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx> (28/03/2019).

ბიბლიოგრაფია:

1. ალექსიძე ლ., 2010. თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი. საგამომცემლო სახლი „ინოვაცია“, თბილისი
2. კორკელია კ., 2001. საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართალი საქართველოს სამართლებრივ სისტემაში. საქართველო და საერთაშორისო სამართალი (სტატიათა კრებული), გვ. 62 – 80
3. <http://ungeorgia.ge> – საქართველოში გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ოფისის ოფიციალური ვებგვერდი
4. <http://un.org> – გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ოფიციალური ვებგვერდი
5. <https://www.icj-cij.org> – გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს ოფიციალური ვებგვერდი
6. <http://www.osce.org> – ეუთოს ოფიციალური ვებგვერდი
7. <http://www.ohchr.org> – ადამიანის უფლებების საკითხებში გაეროს უმაღლესი კომისრის ოფისის ოფიციალური ვებგვერდი

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS IN NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Irakli Papava

*Master of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
International Law Expert, Lawyer at the Democratic
Development Union of Georgia*

KEY WORDS: The Universal Declaration, Human Rights,
International Customary Law

RESUME

In 2018 the world celebrated the 70th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, the landmark international document in which the UN Member States agreed and solemnly proclaimed fundamental human rights and freedoms as a “standard to which all nations and states should strive to achieve”. The most debatable and ambiguous issue is the determination of legal status of the Declaration. Considering the fact that this document was adopted by the UN General Assembly in a form of the resolution, it has a recommendatory character. However, over time the Declaration has undergone certain legal transformation regarding the permanent development and refinement in the process of concluding of legally binding international human rights treaties that affected both domestic and international law. Taking into account the moral significance of the Declaration, as well as its the substantial contribution in the adoption of international and regional human rights treaties, national legislation and judicial practice, the author of the present article comes to the conclusion that the Dec-

laration should be recognized as a document including norms of the customary international law. The author also concludes that in modern world, when a number of states have not still ratified the main international human rights treaties, the provisions of the Universal Declaration should be

conceived for them as binding norms of customary international law. Such outcomes are established on the basis of the national judicial practice of sovereign states and the practice of the International Court of Justice that are analyzed in the present article.

NOTES:

8. Universal Declaration of Human Rights: 60th anniversary special edition, 1948-2008 [United Nations. General Assembly], 2008. <http://ungeorgia.ge/uploads/UDHR-60Geo.pdf> (In Georgian)
9. The Universal Declaration of Human Rights. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/geo.pdf (In Georgian)
10. The Statute of the International Court of Justice. <http://ungeorgia.ge/uploads/UNCharter.pdf> (In Georgian)
11. The Universal Declaration of Human Rights. – Official website of the United Nations. <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html> (In English)
12. Federico Mayor, Director-General of UNESCO (1987 – 1999). – The Universal Declaration of Human Rights: A history of its creation and implementation. 1948 – 1998. UNESCO, Paris, 1998. <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001144/114488E.pdf> (In English)
13. Eleanor Roosevelt (public and political figure of the USA, the Chair of the United Nations Commission on Human Rights) (1946 – 1951). – The Universal Declaration of Human Rights: 45th anniversary. 1948 – 1993. UNESCO, Paris, 1994. <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098483eb.pdf> (In English)
14. The Universal Declaration of Human Rights. A Magna Carta for all humanity. Fiftieth Anniversary Universal Declaration of Human Rights. United Nations. 1998 (In English)
15. The Universal Declaration of Human Rights turns 70: Let's stand up for equality, justice and human dignity. – Official website of the United Nations. <http://www.un.org/en/events/humanrightsday/> (In English)
16. Continuation of the discussion on the draft universal declaration of human rights: report of the Third Committee (A/777). The United Nations. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/PV.183 (In English)
17. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. General Assembly Resolution 1514 (XV). [https://undocs.org/en/A/RES/1514\(XV\)](https://undocs.org/en/A/RES/1514(XV)) (In English)
18. Helsinki Final Act. Organization for Security and Co-operation in Europe. August 1, 1975. <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> (In English)
19. Vienna Declaration and Programme of Action. The World Conference on Human Rights in Vienna. June 25, 1993. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx> (In English)
20. North Sea Continental Shelf Cases (FRG/Denmark; FRG/Netherlands), Judgment, I.C.J. Reports 1969, p. 3 (Judgment of Feb. 20). <https://www.icj-cij.org/files/case-related/51/051-19690220-JUD->

- 01-00-EN.pdf (In English)
21. Reservations to the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide. Advisory Opinion of the International Court of Justice. May 28, 1951. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/12/4285.pdf> (In English)
 22. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Separate Opinion of Vice-President Ammoun. – I.C.J. Reports 1971. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf>; <https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-02-EN.pdf> (In English)
 23. Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran). Judgment of 24 May 1980. I.C.J. Reports 1980, p. 3. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf> (In English)
 24. Hannum H., 1995/96. The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law. Georgia Journal of International and Comparative Law, Vol. 25:287, p. 287 – 397. <https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1396&context=gjicl> (In English)
 25. Hannum H., 1998. The UDHR in National and International Law. Health and Human Rights Journal, Volume 3, Issue 2, p. 144 – 158. Special Focus: The Universal Declaration of Human Rights. <https://www.hhrjournal.org/archives/volume-3-issue-2/>; <https://cdn2.sph.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/125/2014/04/16-Hannum.pdf> (In English)
 26. Humphrey J. P., 1976. The International Bill of Rights: Scope and Implementation. William & Mary Law Review, Volume 17:527, Issue 3, p. 527 – 541. <http://scholarship.law.wm.edu/wmlr/vol17/iss3/6> (In English)
 27. Yagawick W., 1992. Hong Kong and the International Politic of Human Rights. Human rights in Hong Kong. Hong Kong (In English)
 28. Human rights. Edited by Lukasheva E. A., 2000. "Norma", Moscow (In Russian)
 29. Mustafayeva N.I., 2018. To the 70th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights. Moscow Journal of International Law, No. 1, p. 35–43 (In Russian)
 30. Zybaylo A., 2008. Towards the Legal Status of the Universal Declaration of Human Rights and its Influence on Law-making and Law-enforcement Processes. Belarusian Journal of International Law and International Relations, No. 4, p. 3 – 8 (In Russian)
 31. Lukashuk I. I., 1993. International Law in the Courts of States. "Russia-Neva" Publishing House, St. Petersburg (In Russian)
 32. Aksyonov A. B., 2018. The Universal Declaration of Human Rights and the Problem of Universalization of Human Rights. Bulletin of Economics, Law and Sociology, No1 (January – February – March), p. 59 – 62 (In Russian)
 33. Tiunov O. I., 2009. Universal Declaration of Human Rights in the Norms of International and Constitutional Law. Journal of Russian Law, No. 2 (146), p. 135 – 142 (In Russian)
 34. Human rights and you: Basic United Nations, Organization for Security and Cooperation in Europe and Council of Europe human rights documents. By Quinn F., 1999. OSCE / ODIHR Publishing House, Warsaw, Poland (In Russian)

35. Janice M., Kay R., Bradley A., 1997. European Human Rights Law: Practice and Commentary (translated from English). "Human Rights", Moscow (In Russian)
36. Pavlova L., 1998. Modern Concept of Human Rights and Freedoms and its Treatment in the Universal Declaration of Human Rights of 1948. Belarusian Journal of International Law and International Relations, No. 5, p. 5 – 14 (In Russian)
37. Bakhmin V. I., 1994. The Second World Conference on Human Rights. Moscow Journal of International Law, No. 1, p. 150–156 (In Russian)

BIBLIOGRAPHY:

1. Aleksidze L., 2010. Modern International Law. Publishing House "Innovation", Tbilisi (In Georgian)
2. Korkelia K., 2001. International Customer Law in Georgian Legal System. Georgia and International Law (collection of articles), p. 62 – 80 (In Georgian)
3. <http://ungeorgia.ge> – Official website of the United Nations in Georgia (In Georgian)
4. <http://un.org> – Official website of the United Nations (In English)
5. <https://www.icj-cij.org> – Official website of the International Court of Justice (In English)
6. <http://www.osce.org> – Official website of the OSCE (In English)
7. <http://www.ohchr.org> – Official website of the Office of the High Commissioner for UN Human Rights (In English)